

Historické vědomí a jeho role při výuce regionálních dějin¹

Pavel KRÁKORA, Pavel KOPEČEK

Historical Consciousness and Its Importance in Instruction of Regional History

Abstract: This text deals with the basic concepts that are related to historical consciousness and regional history and also analyses their relationship. Moreover, it deals with the possibilities, challenges and opportunities that are offered by the regional history in relation to the educational process. In conclusion, some research projects focused on this theme are briefly presented.

Key Words: Regional History, Historical Consciousness, Teachers, Students, Schools, Field Didactics, Contemporary History

Úvod

Historické vědomí představuje ve vztahu k oborové didaktice dějepisu jednu z klíčových kategorií. První zřetelnější a přesněji vymezená definice historického vědomí jako oborově didaktického a pedagogického fenoménu se objevila v německém prostředí na sklonku šedesátých let minulého století, a to v práci nazvané *Problém dějinného vědomí* (Das Problem des historischen Bewusstseins) filosofa Hanse Georga Gadamera (1994; srov. Labischová, 2013, s. 15–17).

Na historické vědomí jako takové lze nahlížet z mnoha úhlů a může být vnímáno v nejrozličnějších kontextech. Z vědních disciplín je mimo historii

tento fenomén nejvýrazněji reflektován na poli sociologie, v níž zásadní aspekt představují vzájemné vztahy mezi jednotlivci a z historického hlediska je zde patrná provázanost historického vědomí a kolektivní paměti. Důraz je přitom kladen na hodnotový systém dané generace a komunity, resp. obecně na konkrétní časový a prostorový kontext.

Jak bylo zmíněno, zásadní roli sehrává historické vědomí z hlediska dějepisné výuky. Náleží patrně k nejfrekventovaněji užívanému termínu v nynější historické vědě i didaktice dějepisu, především pak v souvislosti s prezentací a výukou soudobých (nejnovějších) dějin, které reprezentují svébytnou historickou kategorii kladoucí specifické požadavky jak na výuku, tak i na kvalifikaci a didakticko-pedagogické schopnosti konkrétního učitele dějepisu.

1 Kategorie historického vědomí

Historické vědomí je formováno na bázi prezentace minulosti. Jednotlivci napomáhá na základě jeho každodenní životní zkušenosti orientovat se obecně ve světě kolem sebe a utvářet si tak konkrétní (ucelenější) náhledy na dění v širších souvislostech. Přitom dochází ke styku dvou základních linií determinujících vnímání historické reality – a to linie rozumové a linie emociální – jejichž výsledkem je vědomí či uvědomění si daných procesů, jejich příčin a následků, právě ve vztahu k jednotlivci, ale i k širší skupině (srov. Labischová, Gracová, 2010, s. 150–151).

V průběhu již téměř půlstoletí zkoumání historického vědomí bylo definovány jeho základní kategorie, jimiž jsou:

- *vědomí času* (synchronní and diachronní),
- *vědomí geografického prostoru* (lokalizace historické reality, porozumění, resp. pochopení vlivů, které historické děje a události determinují z hlediska prostoru – geografie),
- *vědomí konkrétní reality* (rozlišování mezi reálnými historickými ději a událostmi a historickou fikcí),
- *vědomí historicity* (porozumění, resp. pochopení podmíněnosti současného dění ve společnosti a podoby společnosti prostřednictvím historického vývoje; odraz současné společenské situace v hodnocení a posuzování konkrétních historických procesů a událostí),

- *vědomí identity* (pochopení rozdílů mezi jednotlivými společenstvími, etniky a kulturními entitami na základě znalosti historického pozadí),
- *vědomí politiky – politické vědomí* (pochopení procesů a událostí odehrávajících se v rovině politiky; postižení role významných osobností, pozice, resp. role různých společenských skupin ve sféře politiky a další aspekty),
- *vědomí ekonomicko-sociální* (postižení role, jež sehraává ekonomie v historickém vývoji, její vliv na formování struktury společnosti a s tím souvisejícími sociálními problémy a další),
- *vědomí morálky – morální vědomí* (percepce toho, co je – ve vztahu k všeobecně akceptovaným obecným zásadám etiky a jejich principů – morální a amorální, včetně proměn vnímání morálky prizmatem konkrétních civilizací či společenských entit) (Beneš, Hudecová, 2005, pp. 11–12).

Z výše uvedeného vyplývá, že historické vědomí představuje ucelený komplex dílčích „vzpomínek“, čímž formuje či spoluvytváří nejen pohled na minulost a určitý způsob jejího vnímání a zároveň do značné míry ovlivňuje nazírání na budoucí vývoj. Prvním krokem k porozumění a pochopení historie – vývoje a dějinných daností – tzv. „velkého světa“ (tj. obecných dějin) mnohdy bývá (či může být) pokus postihnout a pochopit historické souvislosti tzv. „malého světa“, který nás obklopuje, a v němž se odehrává náš životní příběh – místní komunita, škola, práce, region. Tento přístup má poměrně dlouhou tradici, byl a často je aplikován ve výuce dějepisu v českých zemích, resp. České republice. V daném ohledu se v kurikulu dějepisu na všech typech škol osvědčily tematické okruhy dotýkající se kulturního dědictví (památky, tradice, významné osobnosti, sociální struktura dané komunity, místní specifika a další) daného regionu s přihlédnutím na celostátní a také obecný kontext.

2 Regionální historie a historické vědomí

V souvislosti s výzkumem historického vědomí a regionálních dějin je nezbytné alespoň rámcově definovat samotný termín regionální historie, a to jak z hlediska historické vědy, tak i z hlediska oborové didaktiky

dějepis. Pojem „region“ obvykle označuje území menší než země (stát), tj. dílčí oblasti (administrativní jednotky, regiony), na které je daný stát členěn. Nicméně pojem region lze rovněž chápat v širším globálním kontextu jako stát, seskupení států či kontinent. Na druhé straně lze za region nepochybně považovat konkrétní místo, jako je město, obec, resp. seskupení obcí. V této souvislosti je často užíván pojem mikroregion vymezující zřetelně danou lokalitu a její hranice.

Pro společenské vědy, tj. i pro historii, však pojem region představuje nejen specifickou a zřetelně vymezenou oblast, ale je rovněž provázán s místní sociální strukturou – tj. lidmi žijícími na daném území, kteří zde pracují, vzdělávají se a vytvářejí osobité socio-morální milieu. Jinak řečeno společenství se specifickými rysy, vzájemnými vztahy a určitým pocitem sounáležitosti (jazykové, kulturní, profesní a další), jež se obvykle v čase vyvíjejí, proměňují a popřípadě zanikají (srov. Bartoš, Schulz, Trapl, 2004, s. 6).

Regionální historie je součástí komplexního a specifického vnímání lidské společnosti, která výrazně napomáhá porozumění historického vývoje. Důležitým posláním regionální historie je v tomto kontextu přispívat k poznání dané sociální struktury, společnosti a tak obohacovat poznání a pochopení vývoje společnosti jako celku. Zároveň je možno konstatovat, že regionální dějiny představují relativně nezávislou součást národních, resp. obecných dějin.

Vzájemný vztah mezi regionální a obecnou historií lze uchopit ze dvou hledisek. První hledisko dovozuje, že regionální dějiny jsou jakýmsi souborem specifických historických dějů a událostí, na jejichž základě se demonstrují (resp. rekonstruují) národní (obecné) dějiny. Uvedený přístup je také hojně využíván při výuce dějepisu. Druhé je založeno na tezi, že specifická historická událostí odehrávajících se v jednotlivých regionech vytváří kompaktní obraz národní (obecné) historie. Z toho lze dovodit, že pro pochopení národní historie je nezbytné znát a porozumět vývoji v dílčích regionech dané země (srov. Bartoš, Schulz, Trapl, 2004, s. 6).

Navzdory výše zmíněným skutečnostem však rozhodně nelze – resp. bylo by velmi problematické – považovat regionální historii za samostatnou vědní disciplínu. Metody, předmět studia, metodologické principy

jsou v případě regionální historie totožné s obecnými výzkumnými metodami historie jako takové (srov. Svoboda, 1986, s. 5). A to i přesto, že každý region v kontextu jeho historického vývoje poznamenaný určitými charakteristickými rysy, což vyžaduje aplikaci poněkud odlišných metod výzkumu vhodných pro podmínky konkrétní geografické oblasti. Výzkum na poli regionálních dějin má zřetelně interdisciplinární přesah a uplatňují se zde poznatky z rozdílných oborů – zejména pak památkové péče, folkloristiky, etnografie, muzeologie, historické geografie a demografie (Čapek, Gracová, Jílek, Východská, 2005, s. 68). Relevantní je v daném ohledu rovněž spojitost regionálních dějin s oblastí environmentálních studií a environmentální výchovy, neboť povědomí o historickém vývoji na místní úrovni a jeho odrazu v současnosti podporuje zájem o aktivní ochranu prostředí, a to především ve smyslu snahy zachování přírodního a kulturního dědictví charakteristického pro daný region.

Regionální dějiny v neposlední řadě sehrávají významnou úlohu pro všechny obyvatele dané oblasti tím, že je v nich koncentrován vzdělávací potenciál včetně – zjednodušeně řečeno – dimenze sociální soudržnosti. Obyvatelé mají možnost získat informace o vývoji jejich regionu, tj. místa, kde žijí a s nímž jsou spjaty jejich osudy, a k němuž mají v neposlední řadě mnozí z nich vytvořenou určitou vazbu. V důsledku takto vytvořené vazby vznikající na základě historického vědomí o daném regionu se postupně formuje emoční rovina vědomí jednotlivce ústící v pocit patriotismu (Labischová, Gracová, 2008, s. 171). Na tomto místě je nutno poznamenat, že v minulosti (a bohužel i v současnosti) však tento proces na národní úrovni mnohdy (cíleně) vyústil v projevy nacionalismu a šovinismu.

3 Regionální dějiny a historické vědomí v kurikulu dějepisu

V oblasti vzdělávání – konkrétně kurikula dějepisu – je výuka regionálních dějin charakterizována snahou poznávat blízké, známé a tím i specifické a na základě takto nabytého historického vědomí dále rozvíjet vědomí o vzdálených (myšleno geograficky) národních a obecných dějinných událostech a procesech. Ve vztahu ke kurikulu reprezentují regionální dějiny něco „blízkého, známého a snadněji uchopitelného“,

což usnadňuje proces dějepisné výuky a často zároveň a zefektivňuje prezentaci obecných, resp. národních dějin – tzn., že specifické příklady z oblasti regionálních dějin umožňují lepší porozumění obecných dějinných fenoménů.

Tematika regionálních dějin může být aplikována ve všech fázích vzdělávacího procesu. Pozitivní odezvy žáků a studentů jsou zřetelné zejména v případech, kdy je téma související s regionálními dějinami aplikováno v motivační fázi výuky historie. Regionální dějiny jsou rovněž velmi dobře využitelné ve fázi samotného osvojování znalostí a dovedností, a to především na nižším stupni základních škol (Julínek, 2004, p. 156). Zde zvlášť významnou roli sehrává učitel či učitelka, kteří prostřednictvím prezentace témat vázících se k regionálním dějinám mohou zásadním způsobem ovlivnit a formovat historické vědomí žáků.

Jak je zřejmé z již uvedených skutečností, nezastupitelná úloha regionální dějin tak tkví v posilování historického vědomí žáků a studentů a ve formování pozitivního postoje k prostředí, v němž žijí. V neposlední řadě rozvíjí jejich historické znalosti a aktivní zájem o minulost a současnost daného regionu (Hubálek et al., 2017, s. 13). Aktivita v oblasti regionálních dějin rozvíjí kreativitu, kritické myšlení, umožňují konkrétní vyjádření (popis) daných skutečností, podporují rovněž nezávislé myšlení a další.

Nahlížíme-li na regionální historii a její výuku z výzkumné perspektivy pedagogiky a oborové didaktiky, jedná se o oblast optimálně aplikovatelnou pro podporu kritického myšlení žáků a studentů (viz výše). Výsledkem je samostatná výzkumná a publikační činnost studentů. Uvedený typ aktivity nicméně vyžaduje určitou úroveň intelektuálních schopností a dovedností. Je proto využitelný zejména na středních školách a gymnáziích (částečně na druhém stupni základních škol), kde jsou studenti schopni rozlišit relevanci informačních zdrojů (tj. primárních a sekundárních historických pramenů). Prostřednictvím takovéto nezávislé výzkumné aktivity, jejíž těžiště spočívá v práci s historickými prameny na straně jedné, spolupráci s muzei, galeriemi, archivy, pamětníky na straně druhé, se dále upevňuje vztah žáků a studentů k regionální historii, a tím i historii „obecné“. Ze všech uvedených důvodů je či by měla být regionální historie přínosnou, užitečnou a také atraktivní částí kurikula dějepisu.

Výuka historie klade na učitele specifické nároky a požadavky. Musí být schopen postihnout pro výuku podstatné konsekvence dotýkající se vývoje a dění v obecném (širším národním, nadnárodním, globálním) kontextu včetně jejich dopadu na místní (regionální) úroveň. Mimo to by měl být schopen prezentovat historické události nejen v jejich čistě politickém kontextu, ale rovněž zahrnout aspekty sociální, ekonomické či kulturní historie. Charakteristické pro výuku historie je rovněž možnost zprostředkovávat žákům přímý kontakt s dějinami prostřednictvím adekvátně zvolených historických pramenů. Práce s dobovými materiály či archivními dokumenty je významná z hlediska didaktické názornosti a zároveň podporuje schopnost žáků zpracovávat a interpretovat (srov. Krákora, Cingelová, Kopeček, Vaníčková, 2016, p. 72).

Určitou komplikaci v kurikula dějepisu představuje již zmíněná primární orientace na tzv. „velké politické dějiny“, které mohou být pro žáky a studenty v některých případech málo srozumitelné a vzdálené. Jako určitou protiváhu lze uplatnit témata „malé“ regionální historie, která jsou pro žáky a studenty obvykle srozumitelnější (např. rodinná paměť) a bližší a daleko efektivněji podporují rozvoj jednotlivých složek historického vědomí. V uvedené souvislosti se naskytá otázka užití adekvátních didaktických metod, které mohou u žáků a studentů zefektivnit proces formování hodnotové orientace a postojů. V dosavadní výukové praxi se osvědčila aplikace metod orální historie a projektové výuky.

Pro výuku regionálních dějin v kontextu formování historického vědomí platí, že konkrétní podoba (historická, kulturní, jazyková) regionů závisí na vědomí jejich obyvatel – resp. také na tom, jak na daný region nahlízejí obyvatelé jiných regionů. Lze tudíž konstatovat, že regiony – smyslu historickém a kulturním – existují pouze v případě, pokud jsou jakýmkoli způsobem zafixovány ve vědomí zdejší populace. Pokud je toto „regionální povědomí“ v myslích obyvatel pozvolna překryto a vytratí se, mizí de facto i region jako takový, ačkoli objektivní předpoklady pro jeho existenci nadále přetrvávají (např. případ lužických Srbů v SRN, povědomí o Slezsku v České republice a další) (srov. Siwek, Bogdová, 2007, s. 1040).

4 Koncept tzv. „malé historie“, historické vědomí a osobnost učitele dějepisu

V oborové didaktice představuje historické vědomí ve vztahu k regionálním dějinám svébytnou a specifickou kategorii s výrazným kognitivním a emocionálním potenciálem. Jak bylo zmíněno, v daném kontextu se stále frekventovanějším stává a stále větší prostor zaujímá koncept tzv. „malé historie“, který představuje jakýsi protipól „velké historie“ tradičně zaměřené zejména na politické a socioekonomické procesy, jež zůstávají základem školní interpretace dějin. Tento koncept je při výuce regionálních dějin narušen a do popředí se dostává historická dimenze provázaná s bezprostředním okolím, daleko více orientovaná na individuální paměť a prožitky, vyjadřující geografickou, emocionální a sociální blízkost, a tím i větší srozumitelnost.

Koncept „malé historie“ aplikovaný v kurikulu dějepisu (ne všech stupních škol) významně přispívá k rozvoji motivační složky a dále ji prohlubuje. V případě žáků a studentů se zájmem o historii se využitím témat regionální historie prohlubuje jak jejich vhled do této oblasti, tak aktivita, kterou na poli historie vyvíjejí – např. zapojení do procesu rekonstrukce historických dějů v bezprostředním okolí, kde se lze setkat s nespočetnými styčnými plochami a podněty ve vztahu k současnému dění. Tento proces zároveň nemalou měrou přispívá ke schopnosti imaginace a schopnosti klást jednotlivé historické události a procesy do širšího kontextu.

Důležitou složku v rozvoji historického vědomí na pozadí regionální historie představuje osobnost samotného učitele. Pro další rozvoj a zlepšování metod výuky regionální historie, a tím také pro využití jejího širokého potenciálu, je nezbytné, aby učitel – učitelka dějepisu disponovali jak pozitivním vztahem k této vědní disciplíně, tak schopností prezentovat konkrétní téma z hlediska oborové didaktiky a pedagogiky, zapojit žáky a studenty do výukového procesu a motivovat je. Současně by učitelé dějepisu měli být schopni a ochotni akceptovat nové myšlenky, trendy a poznatky, jež jsou nezbytné pro další profesní a odborný rozvoj jejich osobnosti, a to především na poli oborové didaktiky dějepisu a částečně také (vzhledem ke koncepci nynějších RVP) oborové didaktiky

společenských věd. Na tomto místě je zároveň nutno na základě dosavadní praxe a zkušeností konstatovat či připustit, že v mnoha případech se jedná o komplikovaný proces, který ne vždy vede ke stanovenému cíli a má požadovaný efekt.

V podmínkách České republiky byl v letech 2011–2012 realizován na Katedře společenských věd Pedagogické fakulty Ostravské univerzity výzkum, který měl smíšený design – kvalitativní a kvantitativní s metodou focus groups a tzv. hloubkových interview – zaměřený na vztah historického vědomí k fenoménu označovanému jako rodinná historie – tj. k oblasti historie, jíž lze snadno zakomponovat do širšího rámce regionálních dějin. Výzkum byl zaměřen na reflexi různých dimenzí historického vědomí a jejich uplatnění, resp. využití v kurikulu dějepisu na základních a středních školách. Ve vztahu k regionální historii byl ve výzkumu široce využit aspekt tzv. rodinné paměti provázaný s vnímáním kulturní a historické identity. Bylo zjištěno, že žáci, studenti a učitelé si v daném kontextu uchovávají poměrně široké historické vědomí navázané na období 19. a počátku 20. století. Naproti tomu je historické vědomí do značné míry potlačeno v souvislosti se soudobými dějinami, zejména pak s obdobím po roce 1945. Tato skutečnost dle všeho plyne z nedostatku pozornosti, která je v kurikulu dějepisu věnována dané epoše dějin, určitou roli zde sehrává také různorodost a množství informačních zdrojů (pramenů) a s tím spjatá častá absence selekce pro dané téma relevantních a irelevantních informací. Právě zde je těžiště učitele dějepisu a jeho schopnost uchopit konkrétní téma nejen z hlediska odborně-historického, ale i z hlediska oborově didaktického.

Výzkum s podobnými parametry a metodami (smíšený design, metoda focus group a hloubková interview) zaměřený přímo na vztah regionální historie a historického vědomí v současné době probíhá (realizace v rozmezí let 2018–2019) na Katedře společenských věd Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Zatím dostupné výstupy z výzkumných šetření vykazují podobné parametry k výstupům výzkumu realizovaného v letech 2011–2012. Z doposud realizovaných výzkumů je rovněž patrné, že ústní podání (tradice) – tzn. osobní (subjektivní) zkušenost a tím i determinovaný náhled na historické děje a události – se

ukazuje jako důležitý a de facto nepostradatelný aspekt v procesu formování historického vědomí.

Závěr

Kultivaci historického vědomí, jež by měla být propojena s rozvojem historického myšlení, lze považovat za jeden ze stěžejních cílů při výuce dějepisu na všech typech škol – zejména pak na druhém stupni škol základních a na školách středních. Nezastupitelnou úlohu náleží v daném ohledu regionální historii, která má klíčový vliv daný její relativní „blízkostí“, bezprostředností, srozumitelností a často také možností snazšího pochopení a porozumění historických procesů, což se přímo odráží v procesu formování historického vědomí. Nicméně dovednosti a schopnosti, které reálně utvářejí či mohou utvářet základy historického myšlení, byly, resp. mnohdy jsou implementovány na základě teoretických postulátů, aniž by byly využity konkrétní empirické poznatky a data. Proto výzkum historického vědomí, zejména pak v kontextu výuky regionální historie, a aplikace jeho výsledků do praxe prostřednictvím oborové didaktiky dějepisu sehrává významnou roli při přípravě kvalifikovaných učitelů dějepisu.

Dílčí výsledky výzkumu historického vědomí ve vztahu k regionálním dějinám se mohou také stát platformou pro širší diskusi zaměřenou na problematiku edukačních standardů a podoby kurikula dějepisu na základních a středních školách.

Poznámky:

- ¹ Text představuje dílčí výstup z projektu IGA_PdF_2018_005 *Regionální dějiny ve výuce výchovy k občanství a dějepisu*.

Literatura:

- AHONEN, S. Historical Consciousness – a Viable Paradigm for History Education? *Journal of Curriculum Studies*, 2005, Vol. 37, Nr. 6, pp. 697–707.
- BENEŠ, Z., HUDECOVÁ, D. *Manuál pro tvorbu školního vzdělávacího programu pro vzdělávací obor Dějepis*. Úvaly: ALBRA, 2005.

- ERDMANN, E. Historical Consciousness – Historical Culture. Two Sides of the Same Medal? *International Society for The Didactic of History. Historical Consciousness – Historical Culture*. Schwalbach: Wochenschau Verlag, 2007. S. 27–38.
- GIBATDINOV, M. Teaching History in Multicultural Russia? *International Society for The Didactic of History. Historical Consciousness – Historical Culture*. Schwalbach: Wochenschau Verlag, 2007. pp. 39–48.
- HASBERG, W. *Empirische Forschung in der Geschichtsdidaktik. Nutzen und Nachteil für den Geschichtsunterricht. Band 1, 2*. Neuried: Ars una, 2001.
- HEUER, A. *Geschichtsbewusstsein und Gegenwart. Entstehung und Auflösung zentraler Annahmen westlichen Geschichtsdenkens*. Schwalbach: Wochenschau Verlag, 2011.
- HUBÁLEK, T., KRÁKORA, P., KOPEČEK, P., CINGELOVÁ, G., STANĚK, A. *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích*. Praha: Epocha, 2017.
- KRÁKORA, P., CINGELOVÁ, G., KOPEČEK, P., VANÍČKOVÁ, V. *Tak trochu jiné soudobé dějiny*. Praha: Epocha, 2016.
- LABISCHOVÁ, D. Czech History in Historical Consciousness of Students and History Teachers – Empirical Research? *International Society for The Didactic of History. From Historical Research to School History – Problems, Relations, Challenges*. Schwalbach: Wochenschau Verlag, 2012. pp. 165–190.
- LABISCHOVÁ, D. Empirical Research on Historical Consciousness in History Didactics. Its Possibilities and Perspectives. *New Educational Review*, 2011, Vol. 23, Nr. 3, pp. 12–30.
- LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B. *Historical Consciousness in School Education*. Ostrava: University of Ostrava, 2013.
- LABISCHOVÁ, D., GRACOVÁ, B. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: University of Ostrava, 2010.
- SCHÖNEMANN, B. Geschichtsbewusstsein – Theorie. *Handbuch Praxis des Geschichtsunterrichts. Band 1*. Schwalbach: Wochenschau Verlag, 2012. S. 98–111.
- STANĚK, A. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007.
- PENDEL, H. J. Dimensionen des Geschichtsbewusstseins. Ein versuch, seine Struktur für Empirie und Pragmatik diskutierbar zu Machen. *Geschichtsdidaktik*, 1987, Jhrg. 12, No. 2, S. 130–142.
- SIWEK, T., BOGDOVÁ, K. České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel. *Czech Sociological Review*, 2007, roč. 43, č. 4, s. 1039–1053.
- WALDIS, M., GAUTSCHI, P., HODEL, J., REUSSER, K. Die Erfassung von Sichtstrukturen und Qualitätsmerkmalen im Geschichtsunterricht. *Methodologische Überlegungen am Beispiel der Videostudie „Geschichte und Politik im*

Unterricht“. Geschichtsdidaktik empirisch. Untersuchungen zum historischen Denken und Lernen. Zeitgeschichte – Zeitverständnis. Band 14. Berlin: LIT, 2006. S. 155–188.

Kontakt na autory příspěvku:

Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: pavel.krakora@upol.cz

PhDr. Pavel Kopeček, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: kopecekp@pdfnw.upol.cz